

Otázka po žltáčkách: Kedy sa už naučíme umývať si ruky 2

Tlač, Pravda, 5. 9. 2025

Otázka po žltáčkách: Kedy sa už naučíme umývať si ruky

5. 9. 2025, Zdroj: **Pravda**, Strany: 41, 42, 43, Vydavateľ: OUR MEDIA SR a. s., Autor: Vladimír Jancura, Sentiment: Ambivalentný, Téma: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Kľúčové slová: UPJŠ

Dosah: 253 065 GRP; 5,62 OTS; 0,06 AVE; 16912 EUR

Otázka po žltáčkách: Kedy sa už naučíme umývať si ruky

Rubrika: história

Končiace sa leto prebehlo, okrem iného, v znamení žltáčky. Ani jedna európska krajina nehlásila toľko prípadov tohto infekčného ochorenia ako Slovensko. Je to hanba na celý svet. Podobný výskyt „choroby špinavých rúk“ charakterizuje skôr najchudobnejšie štáty. Vraciame sa vari v civilizačnom vývoji späť? Alebo ide o prejav našej stále ešte neprekonanej historickej a kultúrnej zaostalosti?

vjancura@pravda.sk

Zdalo by sa, že po epidémii korony, keď nám to doktori a hygienici ustavične vtíkali do hláv, sme sa už konečne naučili umývať si ruky. Poriadne a ikskrát za deň. Nie, už po roku, dvoch sa všetko vrátilo do starých koľají. Mnohí z nás si znovu vystačia – dokonca po toalete a pri jedení – so špinavými paprčami.

Už vlani zaznamenala hygienická služba na Slovensku 4 013 prípadov vírusovej hepatitídy (VHA), ľudovo nazývanej žltáčka, čo svedčilo o jej epidemickom výskyte. Ten pokračoval aj po Novom roku a do konca júna dosiahol takmer tisícku prípadov. V letných mesiacoch sa potom roztrhlo vrece s hláseniami o ďalších ohniskách VHA a stovkách nových prípadov.

V tejto situácii môžu Slováci azda pocífovať istú útechu zo správ, že v ostatných troch rokoch prudko rastie počet ochorení na žltáčku aj v Maďarsku a Česku. Je ich však výrazne menej ako u nás a na Slovensku sa infekcia v dvoch prípadoch skončila úmrtím.

Podľa údajov Európskeho centra pre prevenciu a kontrolu chorôb (ECDC) nákaza postihuje vo všetkých troch štátoch najmä ľudí z rómskych komunít, ďalej osoby bez domova a osoby injekčne užívajúce drogy. Pravda, vyčíňa tu a tam s rozdielnou mierou. Na Slovensku vykazujú bezdomovci až 20 percent zaregistrovaných prípadov VHA, v Česku majú zasa početnejšiu než u nás skupinu nakazených narkomanov.

Na rómske osady pripadá u nás takmer polovica hlásených prípadov VHA. Ale je tu jedno nóvum: kým v predchádzajúcich rokoch išlo takmer výhradne o východoslovenské komunity, najnovšie sa veľa žltáčky objavuje aj medzi Rómami žijúcimi na juhu stredného Slovenska. Minulý týždeň prepukla epidémia v Hurbanove, v Komárne.

A ako to bývalo v minulosti? Začnime od tej veľmi dávnej.

Nazvali ju kráľovskou chorobou

Infekčnú žltáčku opísal prvýkrát už v 5. storočí pred n. l. slávny Hippokrates, antický Grék, považovaný za zakladateľa niekoľkých odborov medicíny.

Už vtedy sa choroba prejavovala celkovou únavou, horúčkou, bolesťami svalov, nechutenstvom, nevoľnosťou a bolesťami brucha. Dnes by sme ich nazvali príznakmi chrípky. Až po nich sa objavilo typické žlté sfarbenie kože a očných bielok, tmavý moč a svetlá stolica. Zriedkakedy sa ochorenie skončilo smrťou, o vážnom poškodení pečene antickí lekári ešte nemohli vedieť.

Liečbe žltáčky sa medzi prvými venoval Aulus Cornelius Celsus, starorímsky vzdelanec a encyklopedista. Žil v 1. storočí n. l. a v lekárskej časti svojho diela Artes radí žltáčku medzi ochorenia pečene. Vraj sa dá liečiť diétou a správnym režimom pacienta.

Vtedy ju ešte nepovažovali za chorobu špinavých rúk. V knihe Celsus vysvetľuje, že pacient má mať k dispozícii „najjemnejšie lôžko, krásne prostredie, rozptýlenie a potešenie“, čiže priam kráľovské zaobchádzanie a luxusnú liečbu. Preto chorobu aj nazval „morbus regius“ – „kráľovské ochorenie“.

Celsov súcasník Plínius Starší, autor prírodopisného diela Naturalis historia, zase veril, že ak pacient postihnutý žltáčkou zazrie vtáka menom Icterus (pravdepodobne vľhovca kapučňového), tak choroba sa preniesie na vtáka a pacient sa uzdraví. Choroba dostala názov práve po tomto vtákovi – ikerus.

Starorímska elita – patricijovia asi veľmi nedbali na hygienu a čistotu rúk, ak trpeli takýmto „kráľovským ochorením“. Nehovoriac o nižších vrstvách – plebejcoch. Starý Rím sa síce mohol pochváliť verejnými kúpeľmi, ale verejné latríny s ich tersoriami (spoločnými špongiami namiesto toaletného papiera) predstavovali zvýšené riziko šírenia takých nákazlivých chorôb, ako je žltáčka.

Ale prvá zdokumentovaná správa o epidémii VHA prišla až v roku 1745 zo španielskeho ostrova Menorka. Uvádza to nemecký historik medicíny August Hirsch. Najväčšie epidémie žltáčky sa zaznamenali počas prvej svetovej vojny.

Stačí vypiť za hlt pálenky

Až do polovice minulého storočia sa pre VHA užíval názov „katarálna žltáčka“. Katarálna, čiže spojená so zápalom sliznice. A predpokladalo sa, že ju spôsobuje nejaká diétna chyba. Napokon, dnes už vieme, že vírus hepatitídy typu A sa najčastejšie prenáša infikovanou vodou alebo potravou.

V dobovej slovenskej tlači pred sto rokmi ste si mohli prečítať: „Žltáčka a koprivka mizne za niekoľko dní pri mliečnej diéte a súčasným užívaní 3 – 5 lyžíc Šaratice 3–krát denne pol hodiny pred jedlom.“

Teraz hádajme: Bola to skrytá reklama na mliečne výrobky alebo na minerálnu vodu?

Až počas druhej svetovej vojny sa potvrdilo, že infekcia žltáčky sa šíri v podmienkach zhoršenej hygieny fekálno–orálnou cestou.

Predtým bol aj pospolitý ľud pod Tatrami presvedčený, že nákazu roznášajú tuláci a najmä kočovní Cigáni, ako ich vtedy volali. Zároveň prevládala názor, že „Cigáni“ sú proti nákaze odolní a na žltáčku (ale ani na inú pliahu) nechorejú. A v prípade, že sa predsa nakazia, všetko prekonajú hladko bez následkov.

Svojho času tvrdenia o takpovediac nepriestrelnej imunite Rómov voči nákazlivým ochoreniam obhajovali aj učené hlavy. Napríklad spišský vzdelanec Samuel Augustini ab Hortis, autor spisu Cigáni v Uhorsku, vydaného v roku 1775, napísal:

„Dokonca i nákazlivé mory ako keby sa im vyhýbali a radšej sa vplazia do iných obydľí ako do ich stanov. Inak sú väčšiu časť života zdraví a až do smrti oslobodení od mnohých chorôb. Niektorí, ak ich rozbolí žalúdok, zvyknú si kúpiť šafranu za grajciar alebo dva, okorenia si ním polievku a veria, že od neho vyzdravejú. Alebo stačí im vypiť za hlt pálenky, aby sa choroby zbavili. Nežiadajú o radu nijakého lekára, neužívajú nijaké lieky z lekárne.“

Mimochodom, tento mýtus má neuveriteľnú životnosť a najmä na našom vidieku prežíva dodnes. Pritom najmä Rómovia žijúci v osadách majú vo všeobecnosti horší zdravotný stav ako majoritná spoločnosť. A dožívajú sa podľa európskych štatistík priemerne o 13 (muži) a 17 (ženy) rokov menej ako „bieli“.

Gadžovia vidia „cigánske“ deti polonahé behať okolo zasnežených chatrčí a čudujú sa, že neochorejú. „Ale ochorejú, len infekcie u týchto detí prebiehajú často skryto,“ upozornil nás kedysi obvodný lekár Milan Žonca z Chminianskej Novej Vsi. Mnohých pacientov mal z neďalekej osady Chminianske Jakubovany.

Ale vráťme sa ešte na chvíľu o storočie späť.

„Cigánom je vstup zakázaný“

Pred sto rokmi sa predpokladalo, že žltáčku a ďalšie nákazlivé ochorenia, predovšetkým tuberkulózu, týfus a podobne roznášajú „kočovní Cigáni“ a ďalšie túlavé osoby.

Mnohé mestá a obce preto zakazovali Rómom táboriť vo svojich chotároch aj z dôvodu ohrozenia verejného zdravia. Od roku 1927 sa miestne samosprávy mohli pritom odvolať na zákon prijatý československým parlamentom.

Jeho navrhovatelia odhadovali, že túlavý spôsob života vedie v republike zhruba 20–tisíc osôb, z toho asi 13–tisíc „Cigánov“. Ostatní sa už usadili. Podľa súpisu z roku 1924 na Slovensku takých bolo vyše 53 200 (na porovnanie: na Morave a v Čechách ani nie 2 500).

Zákon splnomocňoval miestne úrady zakázať „potulným osobám prístup do určených území a obcí“.

Na Spiši neváhali a nariadili „Cigánom a osobám cigánsky žijúcim“ vyhýbať sa všetkým obciam na území Vysokých Tatier a všetkým kúpeľom. V staršej štúdii to uvádza regionálna historička Zuzana Kollárová.

Pripomíname, že sa tak dialo ešte za prvej demokratickej republiky, nie až za slovenského štátu. Ako informoval týždenník Trenčan v apríli 1928, úrady zakázali vstup „potulným cigánom“ do nasledujúcich obcí: Trenčín, Trenčianske Teplice, Veľká Kubrá, Istebník, Hanzlíková a Zlatovce (dnes sú posledné štyri súčasťou mesta Trenčín).

Tieto „svetlé“ vzory nasledovali ďalšie slovenské okresy a mestá, ale s akým výsledkom? Väčšina slovenských Rómov už síce žila usadlým životom, ale v katastrofálnych sociálno–ekonomických a hygienických podmienkach. Zdravie ohrozujúce vírusy a baktérie tam slávili hody. A nákazy, či už také, alebo onaké, sa mohli šíriť do ďalekého okolia.

Tri týždne po začiatku školského roku v septembri 1930 uverejnil Slovenský denník článok o pomeroch v humenskej ľudovej (základnej) škole. Autor tvrdil, že kvôli 20 cigánskym žiakom, „ktorí do školy chodia iba na začiatku a na konci školského roku“, je ohrozené vyučovanie ďalších 400 detí.

„Len čo Cigáni začali chodiť do školy, v celom meste sa rozšírila nákaza spály (šarlachu – pozn. red.),“ informovali noviny. „Zatvorená je kvôli tomu už meštianska škola a čo iné asi čaká ľudovú? Niet sa čomu čudovať, cigán a čistota sú od seba tak ďaleko, ako severný pól od južného.“

Autor poradil okresnému lekárovi, aby zdroj nákazy hľadal tri kilometre za mestom v „cigánskej“ osade Podskalka, a nariadil jej obyvateľom prísne zdravotné opatrenia. Ibaže s akútnym nedostatkom elementárnych hygienických návykov bolo možné sa vtedy stretnúť aj v nerómskych dedinkách, vzdialených dvadsať či tridsať kilometrov severne od Humenného. Alebo v hladových dolinách Oravy či Kysúc.

Ako postaviť suchý záchod

Nerómovia žili v tmavých kútoch Slovenska pred sto rokmi v takej istej špine a biede, ako dnes žijú Rómovia v takzvaných vylúčených sociálnych spoločenstvách. Už nie v Podskalke, lebo tá sa po zlúčení s mestom postupne scivilizovala, ale napríklad v osade Hermanovce pri Sabinove, alebo v trebišovskom mestom gete.

V roku 1929 vydal bytčický lekár a obetavý propagátor zdravotníctva Ivan Hálek populárnu brožúru Ako ozdraviť našu dedinu. Okrem iného mu išlo o to, prinútiť Kysučanov, aby si začali umývať ruky.

„Kolkým z nich stačí, že si ráno, keď vstali z postele, naberú z hrnčeka vody do úst, pustia si ju do dlaní a mokkými rukami ošúchajú si tvár,“ písal. „Ani pred jedením si ruky neumyjú. Preto v toľkých našich dedinských domoch nenájdete umývadlá. Je to zbytočný riad.“

V lete boli veľkou plágou v dedinskom príbytku – muchy. Hálek trpezlivo vysvetľoval, prečo sú muchy nebezpečné a za najdôležitejšie v boji s nimi považoval „hygienicky správne záchody“. Inými slovami: učil Kysučanov z kopaníc, ako správne postaviť drevený suchý záchod.

Približne v tom istom čase šírila zdravotnícku osvetu na Liptove dramatik a župný lekár Ivan Stodola. Hneď po nástupe do tejto funkcie navštívil obce Žiar a Kónská, ktoré predtým postihla epidémia brušného týfusu.

Stodolu milo prekvapilo, že takmer v každom dvore našiel suchý záchod. Vystavať ho milí Liptáci museli, lebo im to nariadili okresné orgány. Keď sa ich však župný lekár spýtal, prečo majú na WC pribité dvere, odpovedali: „Ktože by si hnusil do takého nového?! Veď za chlievmi i v záhrade miesta dosť.“

O toaletnom papieri vtedy ešte nechyrovali. Po vykonaní veľkej potreby sa preto utreli – čím? Napríklad listami lopúcha.

Koľko ich vlastne je?

Historička Anna Jurová pri skúmaní dejín Rómov na Slovensku si ustavične kladla jednu a tú istú otázku: ako je možné, že sa Rómovia neposunuli v životnej úrovni po druhej svetovej vojne ďalej? Prečo sa nepozdvihli tak ako kedysi rovnako ubiedení Nerómovia z Kysúc, Oravy alebo horného Zemplína? Veď v roku 1945 všetci štartovali z rovnakej východiskovej základne. Akú úlohu pri tom zohrali subjektívne faktory a akú objektívne podmienky? Prečo skončili v slepej uličke alebo krachom komunistické experimenty s búraním rómskych osád a násilným presídľovaním ich obyvateľov do miest, pokusy rozptýliť ich a súčasne koncentrovať na sídliská typu Luník IX na Slovensku alebo Chánov v Česku?

Nebola by bývala schodnejšia menej radikálna, evolučná cesta rozvoja tohto etnika, zohľadňujúca jeho mentalitu, zvyky a tradície? Kedysi ju navrhoval rómsky aktivista Anton Facuna: zlučovať osady, budovať v nich základnú infraštruktúru – cesty, vodovody, kanalizáciu, občiansku vybavenosť – s príspevom štátu, ale vždy s priamou účasťou samotných Rómov.

Otázok sa vynára viac ako odpovedí. Po roku 1989 a po zásadnej spoločenskej zmene Rómovia síce získali postavenie národnostnej menšiny, ale prispôbiť sa požiadavkám trhovej ekonomiky bolo nad ich sily. Nasledovala masová nezamestnanosť a akoby návrat z miest do osád, ale čoraz viac prefundnených a pripomínajúcich slumy kdesi v Afrike.

Veď si len porovnajme, v roku 1957 pred realizáciou politiky rozptylu žilo na Slovensku – podľa vtedajšieho súpisu – bezmála 82 000 Rómov v 1 204 izolovaných osadách a v 11 120 chatrčiach. Dnes žije na Slovensku podľa posledného sčítania 156 000 Rómov, čomu nikto neverí. Atlas rómskych komunít spred dvanástich rokov uvádza 405 000. Koľko ich je v skutočnosti? Šesťkrát viac ako pred siedmimi desaťročiami? Menej?

Oddelených od obcí, čiže segregovaných osád je dnes na Slovensku podľa toho istého atlasu okolo 250 a počet ich obyvateľov sa len odhaduje. Lebo zisťovať etnickú príslušnosť sa považuje za nekorektné. Ale nezisťovať je zase nevedecké. Pretože ako inak než presným meraním, počítaním pripravíte spoľahlivé štatistické podklady pre efektívne rozhodovanie? V tomto prípade pre komplexné rozhodovanie o varí najhorúcejšom probléme rómskych komunít.

Ak sa umyť, tak len v potoku

V roku 1957 mala najväčšia rómska osada na Slovensku pri obci Zborov (okres Bardejov) 900 obyvateľov. Dnes majú spomínané Jarovnice 8 500 (z nich vraj tisícka žije načierno). STVR odvysielala v júli prípad istej pani Boženy, ktorá porodila 18 (!) detí, prvé ako 14-ročná. V Jarovniciach obýva s deťmi a manželom jednu izbu.

Osemnásť je rekord, či vlastne antirekord, ale mnohodenosť ostala jednou z mála výsad rómskej menšiny, aj to nechcených. V posledných rokoch sa akosi prestalo vysielat' a písať o úlohe úžery a úžerníkov pri zvyšovaní pôrodnosti v rómskych osadách. Čo akiste neznamená, že úžera zmizla z rómskych osád. Pravda vyšla najavo po nepokojoch na východe vo februári 2004. Ak má rodina splácať pôžičku úročenú 400 (!) percentami, musí sa obracať: čiže mať veľa detí, a tým aj detských prídavkov. V Jarovniciach je len každý ôsmy zo štyritisíc práceschopných mužov zamestnaný. Sú však osady, v ktorých sa miera nezamestnanosti približuje k 100 percentám.

To sa povie, že základom prevencie pred takzvanými chorobami špinavých rúk je ich dôkladné umývanie. Alebo že tuberkulóze predídeme vyhýbaním sa preplneným priestorom. V segregovanej rómskej osade to však nebýva mysliteľné. Spravidla tam chýba zdroj neškodnej vody (často ju berú z najbližšieho potoka) a v tesných chatrčiach sa nemáte kde pohnúť. Práve odtiaľ prichádzali aj v ostatnom čase správy o nových ohniskách šírenia žltacky alebo TBC.

Americký mikrobiológ Maurice Hilleman vynášiel vakcínu proti VHA pred polstoročím. Aj na Slovensku možno teda predchádzať žltacke včasným zaočkovaním. V prostredí s nízkym hygienickým štandardom sa odporúča podať vakcínu už deťom, najlepšie vo veku dva roky. Ako však vyplýva zo zistení infektologičky Zuzany Paraličovej z **UPJŠ** v Košiciach, osadníci to využívajú len ojedinele, hoci vakcínu (pre dieťa v dvoch dávkach) spolovice hradia zdravotné poisťovne. Nieкто však nemá ani tých zvyšných 40 eur. Alebo je mu ľúto ich vydať na také niečo?

Pritom podľa európskych štúdií sa žltacka vyskytuje u Rómov aj 50–krát častejšie ako v nerómskej populácii.

Bezdomovci sú hneď za osadníkmi

Ešte sme sa nezmienili o skupine ľudí, ktorí sú na tom často horšie ako osadníci. Lebo nemajú napríklad ani zdravotné poistenie. Reč je o novodobých tulákoch – bezdomovcoch. V roku 1924 ich bolo v celom Československu približne 7 000, takmer po storočí v roku 2021, len na Slovensku narátali vyše 71–tisíc osôb bez domova. Trikrát viac ako pri sčítaní v roku 2011. Za desať rokov sa ich počet strojnásobil.

Ale vo väčšom množstve sa na našich uliciach, na železničných staniciach či v parčíkoch začali objavovať už po roku 1989. Po masovej amnestii, po zoštiehľovaní štátnych podnikov a po krachu sprivatizovaných.

Rady bezdomovcov spestrili ľudia, ktorým sa nechce pracovať. Takí boli aj za socializmu, ale ako upozornil v svojej štúdii Martin Vereš z Trnavskej univerzity, vtedy bolo bezdomovectvo trestným činom (podobne i vyhýbanie sa práci) a hrozilo zaň až trojročné väzenie. Teraz nemusia človeka, ktorý chce žiť ako voľný vták, z práce ani prepustiť, sám buchne dverami a nič sa mu nestane.

Ale ak ho vzápätí vyhodí z bytu manželka, príde aj o strechu. Pred rokom 1989 pritúlila nešťastníka podniková ubytovňa, teraz je to problém. Mnohé firmy sa po privatizácii ubytovní zbavili. Alebo začali v nich podnikať.

Z početných výskumov vyplýva, že ľudia bez domova sú na tom zdravotne veľmi zle. Čo sa týka výskytu žltacky, zaujímajú hneď druhé miesto za osadníkmi.

Čo s tým? Kto vie, nech sa prihlási.

© AUTORSKÉ PRÁVA VYHRADENÉ Takto žili Nerómovia v Ochodnici na Kysuciach ešte aj v roku 1950. FOTO: OCHODNICA.SK

”

Stačí im vypiť za hlt pálenky, aby sa choroby zbavili. Nežiadajú o radu nijakého lekára, neužívajú nijaké lieky z lekárne.

Samuel Augustini ab Hortis

autor spisu Cigáni v Uhorsku, vydaného v roku 1775

Prefudnenú rómsku osadu pri Hermanovciach obteká špinavý potok. FOTO: FB–ROMATA Zaručený recept na žltacku z roku 1921, dobová tlač. Cigánsky tábor. Do mesta bol vstup zakázaný. 30. roky 20. storočia. FOTO: ROMMUZ.CZ Karikatúra. FOTO: MEDIA.CZ Žltacka sa postupne prejaví žltou farbou očí. FOTO: HERBALUS.SK

Autor: Vladimír Jancura